

Adela Herban, *România – Vatican. 1939-1950. Relații diplomatice*, Deva, Tipografia „Astra”, 2008, 646 pagini

Continuându-și preocupările științifice în domeniul relațiilor internaționale ale României, Adela Herban, cercetător științific la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva, dă la iveală un nou și masiv volum de 646 de pagini, intitulat „România – Vatican. 1939-1950. Relații diplomatice” (tipărit la „Astra”, Deva, 2008). Ea continuă firul demersului anterior, concretizat în lucrarea apărută în 2002, în care a tratat despre aceleași relații diplomatice în perioada interbelică (1920-1940), lucrare apărută la editura „Călăuza” din aceeași localitate¹.

Deși se referă la o perioadă mult mai scurtă, de numai un deceniu, abordarea ei a ridicat probleme nu mai puțin complexe și, adesea, dificile, dat fiind că este vorba despre anii celui de-al Doilea Război Mondial și de intervalul de zbuciumate și radicale schimbări și răsturnări dintre 1945 și 1950. Prin urmare și efortul de documentare și interpretare a trebuit să fie și el pe măsură.

Privită în ansamblu, sub raport documentar lucrarea se bazează prioritar pe informații din arhiva Ministerului Afacerilor Externe, în special pe comunicările din acest minister cu trimișii lui la Vatican, precum și pe cele angajate sistematic cu Nunțul apostolic al Vaticanului la București. Acest fapt permite depistarea, pas cu pas, a unei largi game de probleme survenite între cele două părți, precum și utilizarea, adesea reușită, a influenței Vaticanului pentru rezolvarea unor probleme în raport cu terții sau pentru ameliorarea imaginii României în legătură cu anumite probleme. Căci, este adevărat, Vaticanul nu avea divizii („Câte divizii are Papa?”, întreba, la un moment dat, Stalin), dar influența lui moral-spirituală și religioasă îi conferea, nu de puține ori, anvergura unei mari puteri.

Un loc important, ca bază documentară, ocupă și utilizarea frecventă și uneori amplă a știrilor și comentariilor din ziarul „Osservatore Romano”, organul oficial al Sfântului Scaun, atât în ce privește relatarea unor fapte, evenimente sau puncte de vedere ale Vaticanului, cât și atunci când ziarul lansa ipoteze destinate să testeze reacția opiniei publice sau a unor țări față de o idee sau o propunere avansate de cercurile conducătoare ale Bisericii catolice.

Din presa română sunt utilizate prioritar informații înserate în ziarul „Universul”, la care se adaugă adecvat folosirea unui număr nu prea mare, dar semnificativ de culegeri de documente și lucrări ale unor autori care s-au ocupat, din alte unghiuri de „filmare”, de perioada pe care o tratează și autoarea.

Îmbinarea abilă a acestor surse (precum și a altora de mai mică pondere) permite autoarei să-l introducă pe cititor în cunoașterea, cel mai adesea amănunțită și chiar palpitantă, a numeroase probleme cu care se confrunta România în zbuciumatul deceniu 1940-1950.

¹ Recenzată amplu în „Sargetia”, XXX, Deva, 2001-2002.

O remarcă generală este și aceea că, atât în ultimii ani ai domniei lui Carol al II-lea, cât și în vremea guvernării antonesciene, România, guvernele ei, s-au situat pe poziții amiabile sau chiar amicale cu Vaticanul și exponenții lui, inclusiv atunci când opiniile sau pozițiile celor două părți erau discordante sau litigioase.

Lucrarea debutează printr-un succint capitol care face, prin câteva punctări esențiale, legătura cu volumul publicat în 2002 de către autoare. Acest demers este util și prin aceea că o seamă de probleme și preocupări din perioada interbelică își au continuări specifice în cadrul deceniului luat în studiu în prezenta lucrare (de ex. în ce privește relațiile româno-ungare sau raporturile cu minoritarii romano-catolici din interior).

În cele cinci capitole propriu-zise ale lucrării autoarea face, de fiecare dată succinte, dar esențiale prezentări ale cadrului politico-diplomatic internațional, ale cărui relativ rapide și imprevizibile evoluții aveau influență, directă și indirectă, asupra relațiilor noastre cu Vaticanul. Căci, pe măsură ce se derulau anii de război, Vaticanul însuși era prins într-un tot mai dificil și delicat joc al echilibrului între cele două tabere aflate în conflict. Artizanul acestei complicate operațiuni de „navigare” între cei doi „poli” ireconciliabili a fost, începând din 1939 – când a devenit Papă sub numele de Pius al XII-lea – fostul Cardinal și Secretar de Stat pentru Afaceri Externe, Eugenio Pacelli.

Analiza relațiilor României cu Vaticanul – desfășurată, cum spuneam, pe cele cinci capitole ale lucrării – se subdivide pe perioade caracteristice ale situației politice, atât interne, cât și internaționale, astfel: (1) 1 septembrie 1939-6 septembrie 1940, (2) 6 septembrie 1940-1942, (3) 1942-1943, (4) 1943-1945, și, în fine (5) de la

începutul anului 1945 până spre 1950, interval în care survine o răcire a raporturilor România-Vatican, încheiat prin ruperea relațiilor diplomatice dintre cele două părți.

În primul capitol o mare pondere au relațiile privitoare la eforturile diplomației românești de combatere a propagandei revizioniste, în deosebi ungare care, sprijinindu-se pe susținerea Germaniei hitleriste și a Italiei mussoliniene, devenea tot mai asiduă și mai agresivă, neezitând să recurgă nici la falsuri categorice și statistice despre Ardeal, spre a convinge opinia publică și cercurile politice influente asupra „justeții” revendicărilor sale teritoriale față de România. Se miza pe influența moderatoare a Vaticanului, care însă, în pofida unor asigurări și declarații de solidaritate, n-a avut un impact sensibil asupra Ungariei oricât de majoritar catolică era. În eforturile sale de întreținere a unor bune relații cu Vaticanul România a mers până acolo că n-a făcut publicitate participării unor fețe bisericesti catolice, inclusiv a unui episcop, la complotul antistatal descoperit de organele statului în anul 1939, spre a nu provoca „daune de imagine” Bisericii catolice în ansamblul ei.

Este adevărat că nu în puține rânduri exponenți autorizați ai Vaticanului îi informau – în audiențe al căror conținut nu devenea public – pe reprezentanții României despre diverse demersuri ostile ale adversarilor noștri, și-i avertizau asupra pericolului comunist (bolșevic) în creștere, Rusia sovietică urmărind atent

starea conflictuală dintre România și vecinii săi din vest și sud, spre a o putea folosi, la momentul oportun, în propriul ei interes. Nu s-a putut afla însă – dincolo de bunăvoința ce reiese din multele relatări diplomatice și de presă izvorâte de la Vatican – care sau cât de mari au fost, mai cu seamă de ordin moral-politic, ca și de ordin informativ.

În continuare este examinat, cu antecedentele diplomatice și consecințele lui imediate momentul dramatic pentru țara noastră al Dictatului de la Viena, precedat – ca breșă care i-a încurajat pe ceilalți – de contopirea sovietică a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța. Prin Tratatul de frontieră cu Bulgaria, „supervizat” tot de Germania nazistă, România este obligată să cedeze Bulgariei Cadrilaterul.

În legătură cu această mare dramă națională Vaticanul își exprimă, din nou, în maniera sa caracteristică, sincerele sale regrete și compasiune politico-diplomatică. Oferă însă și un ajutor bănesc pentru refugiații din Basarabia.

Următoarele două capitole, referitoare la anii 1940-1943, marcați de ascensiunea militară a Puterilor Axei, iar spre final de începutul declinului lor, ridică noi probleme pe eșicherul relațiilor dintre România și Vatican. De acum și până la finele colaborării cu Germania relațiile diplomatice dintre cele două părți se desfășoară – ne spune autoarea - „într-o adâncă conspirativitate”, Reichul neagreind asemenea relații și neagreind nici Vaticanul ca entitate distinctă. În aceste condiții, totuși colaborarea dintre România și Vatican „își lărgeste aria de activitate de la protecția cetățenilor români din zonele vremelnice ocupate, la aceea a refugiaților polonezi, culminând cu asigurarea transportului evreilor din Ungaria și România spre Palestina (vezi coperta IV), fără ca acestea să fie singurele probleme luate în discuție.

Situația tragică a românilor încăpuți – prin cedările teritoriale din 1940 – sub jugul unor stăpâniri străine face, într-adevăr, obiectul unor numeroase și amănunțite comunicări între România și Sfântul Scaun, diplomația românească informând Vaticanul asupra adevăratei stări de lucruri din teritoriile înstrăinate (pe care ocupanții o negau ori o prezentau falsificat), iar pe de altă parte, solicita Vaticanului sprijin și asistență moral-politică în favoarea celor oprimați, persecutați, expulzați sau chiar supuși unor acțiuni cu caracter de genocid. Numeroase și frapante sunt, în această privință sesizările cu privire la tratamentul opresiv și inuman aplicat de regimul hortist românilor din Transilvania de Nord. Aici, după cunoscutele orori săvârșite de noii stăpâni în prima fază a ocupației, după expulzările a numeroși preoți, învățători, avocați și alte elemente intelectuale, - operație menită a-i lăsa pe români fără liderii lor spirituali -, stăpânirea hortistă a trecut la ample acțiuni de maghiarizare, făcând presiuni de trecere a ortodocșilor și greco-catolicilor români la religia reformată. Oficialitatea maghiară făcea și presiuni asupra Vaticanului să procedeze la schimbarea organizării administrative a Bisericii greco-catolice (unite), căutând să subordoneze un mare număr de eparhii românești autorității ecleziastice a unor episcopii maghiare. A fost scoasă „de la naftalină” și ideea subordonării a numeroase parohii ale românilor uniți față de

Episcopia maghiară cu sediul la Hajdudorogh (în Ungaria de Nord), înființată în 1912, vizând și atunci același scop: maghiarizarea prin biserică a românilor greco-catolici.

Spre cinstea lui, Vaticanul a refuzat sistematic să satisfacă asemenea revendicări, motivând că schimbările teritoriale din timpul războiului nu sunt definitive și că, deci, trebuie așteptat sfârșitul acestuia, când granițele vor mai suferi modificări și vor căpăta un contur stabil.

Numeroase alte probleme mai fac obiectul schimbului de vederi dintre România și Vatican, purtate prin intermediul reprezentanților diplomați ai celor două părți, ambasadorii României pe lângă Sfântul Scaun și, respectiv, Nunțiul apostolic al Vaticanului la București care, în tot timpul războiului și o vreme și o vreme după aceea a fost Monseniorul Andreea Cassulo. Ambasadorii României au fost, pe rând, N. Petrescu Comnen și generalul Dănilă Papp.

Nu vom intra în prezentarea acestor probleme, pe care autoarea le examinează amănunțit, meticulos și în ordine cronologică, lăsând, de regulă, documentele „să vorbească” de la sine. Acest mod de a proceda constituie, evident, o garanție de autenticitate. Avem însă impresia, ca cititor, că dincolo de această virtute incontestabilă – care introduce pe lector și în mecanismul diplomatic, în „bucătăria” intimă a raporturilor – partea de „politețuri” și complimente reciproce dintre părți ar fi putut, eventual, să fie, într-o seamă de locuri, ceva mai restrânsă, desigur fără a afecta chestiunile de fond ale comunicărilor reciproce. Grija evidentă pentru autenticitate, provoacă, ici-acolo, lungimi ce se puteau evita.

Notăm și faptul că Nunțiul Andrea Cassulo s-a interesat asiduu și de soarta și tratamentul aplicat de autoritățile române prizonierilor de război (ruși, americani), ca și refugiaților polonezi. El a vizitat în câteva rânduri lagăre de prizonieri, autoritățile române facilitându-i aceste demersuri. Înaltul prelat a făcut asemenea vizite și în Transnistria.

În contextul legislației rasiale a perioadei antonesciene Nunțiul papal s-a interesat asiduu și a făcut repetate demersuri în sprijinul evreilor români, îndeosebi a celor care, din instinct de conservare, din firească teamă de persecuție sau deportare, au manifestat tendința de a trece – sau chiar au trecut – la religia catolică. Este grăitoare pledoaria înaltului prelat pentru asigurarea posibilităților de învățătură ale copiilor și tineretului evreiesc, al căror acces la învățământul public era lovit de interdicții sau restricții.

O altă chestiune, reliefată pregnant de către autoare, mai cu seamă cu începere din 1943, o constituie tatonările și preocupările crescânde ale autorităților antonesciene (dar și ale opoziției democratice) de a găsi o cale de salvare a țării, de ieșire de sub tutela sufocantă a Axei, pe măsură ce perspectiva înfrângerii Germaniei naziste și a aliaților săi se contura tot mai puternic la orizont. Aceste demersuri, inițiate sau doar alimentate de Mihai Antonescu au rămas însă, după cum se știe, fără rezultatul scontat. Clauza „capitulării necondiționate”, pusă de Puterile Aliate, a fost și ea o barieră în calea acestor demersuri.

Odată cu actul de la 23 august 1944 – și în special după 6 martie 1945, când vine la putere, instaurat cu masiv sprijin sovietic, Guvernul prezidat de dr. Petru Groza, relațiile dintre România și Vatican intră într-o nouă fază, o fază descendentă, tot mai mult conflictuală, culminând cu ruperea relațiilor diplomatice ale țării noastre cu Vaticanul.

Autoare prezintă amănunțit această involuție, presărată de persecuții, arestări de preoți și credincioși romano-catolici și greco-catolici, închiderea de școli și exproprieri de bunuri, etc. – toate acestea reprezentând încălcări ale Concordatului din 1927 (ratificat în 1929) dintre România și Vatican. Autoritățile comuniste respingeau însă sistematic, cu o „argumentație” ateist-machiavelică, protestele Nunțului papal.

Apogeul acestor raporturi conflictuale a fost stins în 1948 când – după „modelul” aplicat în 1946 de către Stalin în Ucraina – cultul greco-catolic a fost interzis prin lege. După 250 de ani de la unire (de la 1700) a unei părți dintre românii din Transilvania cu Biserica Romei autoritățile au hotărât ca aceștia au redevenit ortodocși. Patrimoniul greco-catolic a fost preluat de Stat, iar peste puțină vreme el a fost atribuit Bisericii ortodoxe. Prelații, preoții și credincioșii care au refuzat să se supună acestei decizii au avut de „populat” închisorile iar în continuare au fost supuși la un regim de persecuție. Unul dintre „rezultate” a fost și proliferarea fenomenului sectant în Transilvania, mult mai greu de controlat. În timp ce episcopii greco-catolici au fost închiși la Sighet, unde și-au sfârșit viața în aspre condiții de detenție, Ministerul de Externe respingea protestele Nunțului papal, afirmând că în România nu mai există greco-catolici și că „nu are cunoștință” de vreo arestare. Cinismul acestor răspunsuri – subliniat de autoare – vorbește de la sine.

În cele din urmă – consecință a unui Decret din 1 decembrie 1948 prin care Biserica greco-catolică a fost suprimată și a protestelor Nunțiatunii – Guvernul român a denunțat Concordatul cu Vaticanul, rupând astfel relațiile diplomatice cu acesta. Ruptura a durat până la căderea comunismului. Reprezentanții Vaticanului în România au fost declarați „persoana non grata” și au părăsit România „în noaptea de 7 spre 8 iulie 1950”, „cu trenul, prin punctul de frontieră Curtici”.

Dincolo de unele observațiuni formulate pe parcurs, în fond, neesențiale în raport cu „fluxul” major al lucrării, trebuie să afirmăm că eminenta cercetătoare Adela Herban ne oferă un rezultat substanțial al muncii sale științifice cu privire la o perioadă complicată și la un subiect complex – nu fără unele rezonanțe contemporane – care-i onorează statutul de istoric.

Vasile Bozga